

EESTI NSV MAAELANIKKONNA ETNOGRAAFILISEST UURIMISEST

Eesti nõukogude etnograafidelt on seni ilmunud umbes parkümmend kolhoositeemalist teaduslikku artiklit. Peamiseks saavutuseks tuleb pidada Etnograafiamuuseumi Aastaraamatu nr. XXI ilmumist 1966. aastal (et selles avaldatud 12 artiklist 7 käsitlevad Võru rajooni kolhoositalurahvast, tuntakse aastaraamatut ka «Võru rajooni kogumikuna»). Kuigi see kogumik, nagu teisedki meie etnograafide kolhoositeemalised uurimused 1960. aastatest, leidis üldiselt positiivset vastukaja, katkes uurimistöö mitmesugustel põhjustel. Kui aastail 1953—1966 ilmus üldse (koos populaarteaduslike artiklite ja küsitluskavadega) 38 kolhoositeemalist kirjutist,¹ siis aastail 1967—1970 ilmus neid vaid 3,² needki mitte kutseliste etnograafide, vaid naaberteadusharude esindajate sulest.

Nüüd, kui päevakorras on uurimistöö taasalustamine, kerkib uurija ette meetodi küsimus. Üldiselt möönavad teoreetiliste tööde autorid üksmeelselt tänapäeva etnograafilise uurimise võimalikkust ja vajalikkust, kuid tegelik uurimistöö on nii meil kui ka välismaal pikemat aega püsinud katsetuste ja otsingute järgus. Osa etnograafe (paiguti ühiskonnateadlasi üldse) on veel arvamusel, et nüüdisajale lähenedes peab etnograafia ümber kasvama sotsioloogiaks või et tänapäeva etnograafilisel uurimisel pole üldse mõtet.

Vaatleme näitena E. Lõoke-Jaagosilla artiklit Rapla rajooni kolhoositalurahva toidust 1960. aastate esimesel poolel.³ Selles on andmeid leiva ostmisest ja kodus

¹ Eesti nõukogude etnograafia bibliograafia 1945—1966. Koost. A. Viires ja J. Linnus. Tln., 1967.

² Eesti nõukogude etnograafia bibliograafia 1967—1970. Koost. E. Karu. Tln., 1974.

³ E. Lõoke-Jaagosild, Rapla rajooni talurahva toidust tänapäeval. Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XIX. Tln., 1964, lk. 7—17.

küpsetamisest, individuaalloomapidamisest, mõnede tähtsamate toiduainete (või, juustu, kala, saia) tarvitamise sagedusest, sagedamini esinevatest toitudest hommiku-, lõuna- ja õhtusöögi ajal jm. Rohkesti on arvilisi andmeid.

Kuid jätame arvud välja ja asendame nad suhteliste mõistetega «paljud», «vähesed», «suurem osa», «paiguti» jne. Saame kirjelduse, mis valgustab kolhoositalurahva toitumisolukorda nii Eestis tervikuna kui ka mistahes rajoonis põhiliselt õigesti. Seejuures ei sobi kirjeldus mitte ainult 1960. aastate algupoole, vaid märksa pikema ajavahemiku iseloomustamiseks. Sellise üldsõnalise ülevaate tarvis pole aga teaduslikku uurimistööd vaja, sest rahva tootumises toimunud suured muutused on märgatavad pealiskaudselgi vaatlusel — piisab paarist ringsõidust ja vestlusest inimestega.

Mis puutub artiklis esitatud arvudesse, siis pole lugejal nendega midagi peale hakata, sest neid pole millegagi kõrvutada. Võib jääda mulje, et mäng statistikaga on vaid formalism.

Sellistest mõttekäikudest nähtavasti johtubki skeptiline suhtumine tänapäeva uurimisse.

Tegelikult on aga kõnesoleva uurimuse metodoloogilised lähtekohad põhiliselt õiged. Sest kui samal meetodil, mida on kasutanud E. Lõoke-Jaagosild (võib-olla vaid rõhuasetust mõnevõrra muutes ja suuremal hulgal statistilisi andmeid kasutades), uurida piirkondade kaupa läbi kogu Eesti maaelanikkond, koguda võrdlusmaterjali ka linnadest ning Vene NFSV ja Läti NSV Eestiga piirnevate aladelt, siis saame andmestiku, mille põhjal leiame vastused järgmistele puht-etnograafiaalastele küsimustele:

1) talurahva tootumises ajalooliselt kujunenud piirkondlike erinevuste avaldumine tänapäeval; 2) tootumises toimunud muutuste sõltuvus uuritava ala geograafilisest asukohast (mererannikul, linna läheduses,

saarel jne.) ja uute piirkondlike erinevuste teke; 3) maa- ja linnaelanikkonna toidu võrdlus; 4) eri sotsiaalsete rühmade (maaintelligents, põllutöölised, pensionärid jt.) toitumise erinevused; 5) eri rahvustest maaelanike toitumise võrdlus Eesti NSV piires; 6) Eesti ja naabervabariikide maaelanike toitumise võrdlus. Kui niisugust uurimist teatud aja järele korrata, on võimalik pidevalt jälgida külaolustikus toimuvaid muutusi.

Üldiselt valitseb arvamus, et tänapäeva etnograafiline uurimine pole mõeldav statistikata. Tõepoolest, statistiliste andmete põhjal saab koostada asjalikke uurimusi; kui aga sellega piirduks, siis on kahtlemata tegemist halva etnograafiaga. Olustiku kogu mitmekesisust saab edasi anda ikkagi vaid detailse kirjelduse abil. Millisel määral kasutab uurija statistikat ja millisel määral kirjeldust, oleneb loomulikult uurimisülesandest.

Rahva omapära väljaselgitamine on võimalik vaid eri rahvaste, erinevate etniliste rühmade ja eri paikkondade elanike eluolu võrdlemise teel. Eespool toodud näitest peaks selguma, et tänapäeva küla etnograafiline uurimine on tulemusrikas vaid siis, kui see toimub küllalt laial territooriumil ja küllaldase põhjalikkusega. Nähtavasti on aeg loobuda mingi kitsa ala (kolhoos, rajoon) käsitlusest, mida seni nii meil kui ka mujal on eriti otstarbekaks peetud. Põhjalik uurimistöö laial rindel pole aga ühele-kahele uurijale jõukohane, paratamatult osutub vajalikuks terve rühma etnograafide rakendamine.

Isoleeritult vaadelduna pakub tänapäeva olmekultuuri üksiknähtus teaduslikult vähe huvi. Oluline on seevastu kultuurinähtuste põimumine, uue ja vana suhe. Selle jälgimiseks vajab etnograaf massiliselt andmestikku. Olemasolev statistika rahuldab seda vajadust vaid osaliselt. Seepärast jääb oluliseks andmete kogumise viisiks rahvaküsitlus. Selle korraldamine kogu vabariigi ulatuses — olgu uurimisteema piiratud või püütagu sellega haarata kogu kaasaja eluolu — nõuab paljude inimeste osavõttu. Etnograafidest üksi ei piisa. Neid kasutada pole ka otstarbekas, sest küsitlemine ei nõua eriharidust. Seepärast suureneb «vana» etnograafiaga võrreldes mitmekordselt abitööjõu vajadus. See aga tähendab kulutusi. Üldiselt osutub «uus» etnograafia varase-

mast kallimaks, kuid ühtlasi on ta tasuvam, kui nii on sünnis ütelda. Järeldused kujutavad endast enamasti midagi rohkemat kui ainult panust etnograafia-teadusse. Nad pakuvad huvi naaberteadustelegi ja sageli on neil ka puhtpraktiline väärtus. Mis puutub faktilisse materjalisse, eriti statistilisse andmestikku, siis sel on suurelt osalt universaalne iseloom. Näiteks andmed elamute kohta huvitavad peale etnograafide ka elamuehitust suunavaid organeid, tervishoiutöötajaid jt.

Senised eesti etnograafide kolhoositeemalised artiklid on olnud etnograafia traditsiooniliste uurimisteemade jätkuks tänapäeval. See on ka mõistetav, sest põhiliselt on tegemist olnud esimeste katsetustega. Traditsiooniliselt teemasid tuleb muidugi viljelda ka edaspidi, kuid nagu ajalooteaduses üldse, nii on ka etnograafias loomulik läheneda nüüdisajale mitmekülgsemalt. Samal ajal kui osa traditsioonilisest uurimisobjektist, näiteks tootmisprotsessi tehnoloogiline külg, langeb etnograafi huviorbiidist välja, tekib uusi teemasid ja alateemasid. Vaimses kultuuris on terve nähtuste ring, mille edukas uurimine ongi võimalik vaid uuritava põlvkonna eluajal, sest hiljem ei anna mälestused ainsa allikana uurimisobjektist enam tõsikindlat ettekujutust. Niisuguste nähtuste hulka kuuluvad näiteks inimestevahelised suhted (perekonnas, kollektiivis), mida etnograafid on seni vähe käsitlenud, kuid milles rahvuslikud ja osalt paikkondlikudki traditsioonid on visad püsima, eri rahvustest inimeste harjumuspärane käitumine mitmesugustes elusituatsioonides jms. Teoreetiliselt ei peaks uurimistöö maht etnograafia olevikule lähenedes vähenema, pigem vastupidi.

Statistilise analüüsi rohke kasutamine ning uurimistöö raskuspunkti teatav nihkumine (suureneb vaimse kultuuri osatähtsus uurimisobjektina)⁴ lähendab etnograafiat sotsioloogiale. Muutub oluliseks mõlema teadusharu vahekord. Üldiselt on etnograafia uurimisobjektiks rahvas (*etnos*), sotsioloogial ühiskond üldse. Mõlemas teaduses toimub uurimistöö erinevail tasemeil, mõlema äärealadel võivad aga uurimis-

⁴ Ю. В. Бромлей, О. И. Шкаратан, О соотношении истории, этнографии и социологии. Советская этнография 1969, № 3, lk. 17.

ülesanded teataval määral kattuda. Kindlat piiri tõmmata — siin lõpeb etnograafia ja algab sotsioloogia — pole nähtavasti võimalik, kuigi uurimistöö põhieesmärgid on mõlemas teaduses selgesti erinevad. Ent Eesti on väike maa ja sel on vähemalt üks eelis: piiri määramine etnograafia ja sotsioloogia vahel konkreetsetest uurimisülesannetest lähtudes on lihtsam kui suuremates vennisvabariikides, tarbetuid kordamisi on kergem vältida.

Aeg-ajalt on kaalutud etnograafide ja sotsioloogide koostöö võimalust, kuid tegelike sammudeni pole seni jõutud. See koostöö võiks aga teoks saada (arvestades statistiliste andmete universaalset iseloomu) ühiste rahvaküsitluste kaudu. Sellised ühised küsitlused vähendaksid tunduvalt uurimistööks vajalikke kulutusi.

On loomulik, et etnograaf peab uuritavaele läheneva ajalooliselt. Ajaloolist lähenemisviisi võib aga tõlgendada mitmeti. Lihtsustatud ning kahjuks küllaltki levinud tõlgenduse kohaselt tähendab ajalooline lähenemine seda, nagu peaks ühes ja samas uurimuses nüüdisaja käsitlusele (selle paremaks mõistmiseks) eelnema põhjalik mineviku traditsioonilise talupojakultuuri käsitlus. See oli mõistetav ajal, kui kapitalism ühes arvukate feodalismiaegsete nähtustega rahvakultuuris oli alles eilne päev ja sotsialistlikud ümberkujundused maal algamas. Nüüd, kui kolhoosikord on üle veerandsaja aasta vana ja külaolustikus domineerivad nähtused, millel puudub geneetiline seos minevikukultuuriga, põhjustab töö selline ülesehitus sageli varasema kirjanduse põhjal teadaolevate faktide tarbetut kordamist. Kui aga minevik (olenevalt teemast) vajab uurimist, nõuab see

uurijalt võrdselt head orienteerumist nii minevikus kui ka olevikus. Tegelikult aitab kõrvutus minevikuga tänapäeva paremini mõista vaid siis, kui uurija selle põhjal saab teha mingi konkreetse järelduse. Viimast nõuet silmas pidades selgub tavaliselt, et nüüdisaja uurijal pole tingimata tarvis ühe jalaga minevikule toetuda. Kõhain kolhoosipõllul ei muutu ju põrmugi mõisteta-vamaks, kui lülitame uurimusse sirbitüüpe kirjelduse.

Õelduga seoses kerkib küsimus, kas ei tuleks meie kaasaja uurijaid koolitada individuaalplaani alusel (kui ei peeta vajalikuks muuta etnograafide ettevalmistust üldse). Praegu valmistub tulevane etnograaf põhiliselt ajaloolaseks, tal on üksnes teatav etnograafiline «lisand». Viimane on küllaldane vaid tööks traditsioonilisel uurimispõllul. Tänapäeva uurija ei pea tingimata peensusteni tundma mineviku kultuurinähtusi, küll aga vajab ta lisaks üldist laadi etnograafiaalastele teadmiste statistiliste («sotsioloogiliste») uurimismeetodite põhjalikku tundmist. Tingimata peaks õppeplaani kuuluma ülevaade industriaalühiskonna senisest etnograafilisest uurimisest nii Nõukogude Liidus kui ka välismaal ja tutvumine meie kaasaja uurija ette kerki-vate peamiste teoreetiliste probleemidega.

Terve uurijaterühma tegevusse rakedamine ühes abitööjõuga, koostöö organiseerimine sotsioloogidega, senisest erineva profiiliga etnograafide ettevalmistamine — need on vajalikud eeldused kolhoositaluraha (ja üldse tänapäeva) edukaks etnograafiliseks uurimiseks. Kõigeks selleks ei piisa aga etnograafide endi soovist. Vaja on ühiskonnateaduste arengut suunava organi toetust.

H. PUSS